

Вікторія Полехіна

РОЛЬ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ НІМЕЧЧИНИ У ЗДІЙСНЕННІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЄЮ

У статті висвітлено історичні аспекти розвитку сімейної політики Німеччини у здійсненні соціально-педагогічної роботи з сім'єю. Охарактеризовано поєднання зусиль держави, церкви та неурядових організацій у підтримці сім'ї як важливого соціального інституту. Визначено основні критерії сучасної сімейної політики та роль сімейних спілок у представленні економічних, соціальних та культурних інтересів родини в політиці та суспільстві.

Ключові слова: сімейна політика, сімейне виховання, державні організації, неурядові громадські організації.

Нормативно-правовою підставою надання соціально-педагогічних послуг сім'ї в Україні слугують закони «Про соціальні послуги» та «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю». Вони розглядають соціально-педагогічні послуги як один з видів соціальних послуг, що становлять собою комплекс дій держави, громадських організацій, спрямованих на створення та поліпшення умов життєдіяльності молоді, розширення можливостей її самореалізації [1].

У «Стратегії демографічного розвитку України на 2006–2015 роки» зазначено, що одним із завдань суспільства на сучасному етапі є сприяння всебічному розвитку сім'ї, створення соціально-економічних умов для її повноцінного функціонування, задоволення і відтворення потреби сім'ї в дітях [3]. Здійснення вказаних цілей є неможливим без піднесення рівня сімейної політики України на відповідний рівень, що, у свою чергу, вимагає вивчення зарубіжного досвіду, зокрема Німеччини, щодо процесу реалізації основних сімейнополітичних принципів у цій країні.

Аналіз літературних джерел свідчить про зростання інтересу багатьох науковців до питання сімейної політики. Різні теоретичні та практичні аспекти сучасної політики Німеччини щодо сім'ї розглядають дослідники Г. Бертрам (H. Bertram), М. Вінген (M. Wingen), А. Гохшільд (A. Hochschild), І. Герлях (I. Gerlach), А. Дільгер (A. Dilger), Ф. Кауфманн (F. Kaufmann), М. Текстор (M. Textor). Цінними у дослідженні зазначеної проблематики стали також роботи українських дослідників С. Вакуленко, П. Гусака, Ю. Підлісного, І. Трубавіної, О. Яременка та інших, однак дане питання й досі, на нашу думку, залишається не достатньо висвітленим.

Метою нашої статті є визначення ролі сімейної політики Німеччини

у здійсненні соціально-педагогічної роботи з сім'єю.

Модель сімейної політики держави впливає на якість і обсяги соціально-педагогічних послуг сім'ям; на державні соціальні програми з родинами, терміни, фінансування; на державні нормативи і стандарти послуг сім'ям; на перелік тих сімей, які можуть безкоштовно ними користуватися для реалізації своїх сімейних завдань та подолання кризових ситуацій. Головним завданням сімейної політики є нормальне функціонування сім'ї, її розвиток, а також утвердження соціальної справедливості в суспільстві.

Модель сімейної політики Німеччини більшість наукових досліджень визначає як «експліцитну» (explicit), тобто явну [2]. Держава – це головний суб'єкт формування сімейної політики, бо на ній лежить обов'язок і відповідальність за визначення, ведення і фінансування цієї політики. Завдання і повноваження держави є поділені між центральними органами, територіальними та органами самоврядування. Як форма загального систематичного впливу на становище сім'ї у країні, німецька сімейна політика здійснює підтримку дітей і молоді, жінок, літніх людей, але особливу увагу вона зосереджує на загальних проблемах родини. Політика Німеччини щодо сім'ї визначається сьогодні виключно як політика майбутнього і як така, що створює усі можливості для того, щоб батьки могли повноцінно здійснювати свою виховну функцію [5].

Шоста стаття Головного закону Німеччини – «Сім'я знаходиться під особливим державним захистом» – зобов'язує державу не тільки шанувати сім'ю як важливий соціальний інститут будь-якого суспільства й захищати її від державного втручання, утисків та гніту. Вона містить також вимогу активного сприяння сім'ї. Таким чином Конституція Німеччини є підґрунтям сімейної політики й мірилом всіх сімейнополітичних рішень. Формулювання даної сімейної статті спричинене не лише турботою про родину, а й свідомістю того, що сім'я є основною передумовою вільної й солідарної конституційної держави. Вона є тією необхідною ланкою, без якої суспільство не може передати підростаючому поколінню системи соціальних правил поведінки, це – перший колектив, у якому починається становлення особистості. Сім'я вводить дітей у світ знань та праці, суспільних прав та обов'язків, впливає на формування їхнього характеру та відношення до оточуючого світу, до моральних, ідейних та культурних цінностей [4].

Об'єктом сімейної політики загально прийнято вважати сім'ю з дітьми, тому сімейнозорієнтовані заходи в Німеччині адресовані до всіх без винятку сімей. Проте особлива увага звертається на допомогу родинам, що знаходяться в складних життєвих обставинах, оскільки суспільство не може функціонувати без здорових і сильних сімей. Шляхом подолання кризи сім'ї у Німеччині є розбудова «соціальної держави», яка є ідеалом

соціальної політики більшості країн і ґрунтується на принципах соціальної справедливості, соціальної рівності, забезпечення соціальних гарантій, спрямована на підвищення якості життя всіх громадян і стримання поширення соціальних ризиків [2].

Стабільна сімейна політика Німеччини спрямована на те, щоб кожна сім'я, незалежно від її типу, виконувала всі свої функції у їх повному обсязі. Тому головною сімейнополітичною метою німецький федеральний уряд вважає «створення таких загальних соціальних, економічних та політичних умов, які б давали можливість наступним поколінням займатись розвитком і вихованням дітей, жити у солідарності та приймати турботу про інших як частину власних життєвих перспектив» [7, с. 245].

Відлік офіційної сімейної політики Німеччини починається зі створення у 1953 році Федерального міністерства у справах сім'ї, завданням якого був захист і утвердження традиційного для Західної Німеччини типу сім'ї, в якій – батько матеріально утримує родину, а мати піклується про дітей та домашнє господарство. Перші політичні заходи щодо сім'ї були спрямовані на допомогу багатодітним сім'ям, в центрі уваги знаходилась дитина, як член сім'ї та носій власних прав. У цей період успіх здобуває виховний ідеал, в якому сім'я вважається найважливішою соціалізуючою інстанцією, а інститутам соціального забезпечення та опіки над неповнолітніми, навпаки, приписується другорядна роль сімейного доповнення. Незважаючи на те, що реальна родина у повоєнні роки зовсім не відповідала цьому ідеалу, проте вона здобула нове ідеологічне значення для суспільства. Нуклеарна сім'я стала нормативним гарантом економічної відбудови та нормалізації суспільного життя після Другої світової війни.

Внутрішньополітична реформа соціально-ліберального коаліційного уряду Віллі Брандта суттєво порушила колишній сімейний ідеал, що мало свій вплив і на діяльність органу допомоги молоді Ерозії традиційного сімейного ідеалу сприяло також посилення феміністичного руху, який вимагав рівноправної участі жінок у суспільній праці. Це співпало з потребами економіки в жіночій робочій силі, що привело до необхідності опіки над дітьми працюючих матерів і, таким чином, до легітимації позасімейного виховання у дошкільному віці [5, с. 193].

Школа та позашкільні інституції потребували мобілізації освітньо-виховного потенціалу, виховання в родині вважалось вже недостатнім. Поступово утверджується думка про те, що дефіцит сімейної функціональності може бути подоланий лише за допомогою надання додаткових соціально-педагогічних послуг. Таким чином, завданням соціально-педагогічних інститутів у дошкільній та шкільній сфері стало ще більше розвантаження сім'ї з її виховної функції.

Період 70-х рр. характеризується введенням звітів федерального

уряду про молодь, а також звітів про становище сім'ї в Німеччині. З цього часу німецька сімейна політика здійснюється вже на основі фактичних даних. В цих звітах прослідковується поступове перенесення основного акценту сімейної політики, і, відповідно, завдання соціально-педагогічних послуг родині, з орієнтації на певну групу до фокусу на інституцію, що вказувало на важливість позасімейних соціалізуючих інстанцій та необхідність напрацювання самостійних методів роботи в межах цих інституцій [7].

Нові акценти християнсько-ліберальної сімейної політики спричинились до суттєвої переоцінки родини. Завдяки «новому соціальному питанню», проголошеному у 1976 році Гайнером Гайслером (Heiner Geißler), в суспільстві знову утверджується міцний ідеал сім'ї. Феміністичний рух також починає проголошувати нове «материнство» і право жінки присвячувати своє життя не лише освіті та праці, але й дітям та їхньому вихованню. Таким чином, робота з сім'єю та допомога у вихованні вважаються одними з найважливіших сфер соціально-педагогічної діяльності. Саме в цей період державні інституції та громадські організації починають все більше визнавати сім'ю як важливого учасника у спільному творенні блага дітей та молоді, наголошуючи на важливості виховання в родині, впливі оточуючого середовища та необхідності свободи дій. Робота з сім'єю стає центральним напрямом соціально-педагогічної діяльності.

Центральною подією сімейної політики у 90-х рр. ХХ століття стало прийняття Закону про надання допомоги дітям і молоді, спрямованого на створення неповнолітнім належних умов розвитку, конкретніше на надання батькам можливостей для організації цих сприятливих умов. Згідно з цим законом, кожна дитина в Німеччині має право на проживання в сім'ї та можливість у разі необхідності бути влаштованою на виховання в іншу так звану „соціальну сім'ю». У цей період спостерігається поступовий перехід від критики недоліків сім'ї до її суспільного визнання.

Початок ХХІ ст. характеризується докорінною перебудовою соціальної держави та її сімейної політики. До цього часу дебати щодо виходу із кризи соціальної держави концентрувались в основному на масовому безробітті, глобалізації та її впливі на діяльність соціальної страхової системи, то на даному етапі у фокус уваги потрапляють діти, сім'я та жінки. Низький рівень народжуваності в Німеччині, недостатній вибір консультаційних послуг по догляду за дітьми, старіння населення, погані результати успішності німецьких учнів, виявлені міжнародними дослідженнями, вказали на необхідність реформ у сфері освіти, виховання та соціальних послуг для дітей і сім'ї. Приділяючи особливу увагу цьому питанню, Німеччина підтримує сімейну політику Європейського союзу, владні структури якого вважають «інвестування в дітей, жінок і сім'ю» ключем до подолання актуальних викликів західних держав стосовно

загального добробуту і можливістю уникнення соціального розколу та поширення функціональної неписьменності [6].

Як підкреслює Ганс Бертрам, сімейна політика лише тоді може бути успішною, якщо вона орієнтується на життєву позицію молодих людей, сприяє гендерному рівноправ'ю, створює можливості поєднання виробничої, освітньої та сімейної сфери діяльності завдяки добре розвиненій інфраструктурі. У відповідності з цим на початку XXI ст. в Німеччині більш інтенсивно вживаються заходи сприяння виходу на роботу матерів (особливо матерів з малими дітьми), заходи щодо суміщення сімейного виховання та професійної діяльності. Завдяки утвердженню моделі сучасної сім'ї, в якій обоє батьків працюють, та розширенню державних освітніх послуг і служб для дітей та сім'ї зменшується відносно висока дитяча бідність, створюються нові місця праці у сфері послуг, знижується соціальна нерівність [4, с. 55].

Сучасна сімейна політика Німеччини зорієнтована на такі основні критерії, як:

1. усунення недоліків різних типів сімей,
2. зміцнення економічної стабільності родини і зниження ризику бідності,
3. сприяння узгодженню сімейної та професійної діяльності,
4. ціленаправлений розвиток дітей у ранньому віці,
5. підвищення рівня народжуваності [5].

Заходи сімейної політики в Німеччині здійснює широка сітка державних і неурядових громадських організацій. Відповідно до політичного устрою сучасної Німеччини розрізняють чотири рівні державних носіїв сімейної політики, кожен з яких має свої завдання: громади, землі, федерація, Європейський Союз. До питань сімейної політики активно втручається Конституційний Суд, з яким тісно співпрацюють неурядові організації, наприклад:

- товариства благодійної допомоги;
- сімейні спілки і підприємства;
- партії та церкви різних конфесій;
- сімейні групи самопомоги, батьківські ініціативи [5, с. 123].

Товариства благодійної допомоги, що є установчим елементом німецького соціального порядку і не належать ні до державної влади, ані до муніципального самоврядування, безпосередньо займаються інтересами родин. Вони спрямовують свою діяльність головним чином на людей в складних життєвих обставинах, кризові та неповні сім'ї, співпрацюючи в консультаціях з питань виховання і вирішення конфліктів, в інституціях соціально-педагогічної допомоги сім'ї та влаштування сімейного відпочинку тощо [4].

Сімейна політика вважається частиною суспільної структурної політики, скерованої на реалізацію свободи та справедливості для усіх

громадян, тому всі її учасники повинні співдіяти на засадах субсидіарного принципу. Згідно з цим принципом, сімейно-політичні рішення в Німеччині приймаються переважно на нижчому рівні. На вищому ж рівні вони приймаються лише у тому випадку, коли ці рішення будуть ефективнішими за відповідні нижніх ланок. Принцип субсидіарності є одним з наріжних каменів законодавства Європейського союзу і базовою вимогою Європейської хартії про місцеве самоврядування.

В контексті сімейної політики ФРН особливо важливу роль відіграє громадянська активність її цивільного населення, яка проявляється в утворенні, різноманітних громадських та приватних ініціатив, які працюють для сім'ї, об'єднанні самих родин зі схожими проблемами з метою їх подолання. Під громадськими ініціативами розуміють спонтанну колективну самоорганізацію громадян для взаємодопомоги або захисту своїх інтересів у формі локальної, найчастіше обмеженої в цілях і часі діяльності. Вони представлені в Німеччині сімейними спілками, ініціативними групами батьків, робочими гуртками, цивільними комітетами, цивільними акціями, групами самодопомоги тощо.

Сімейні спілки представляють економічні, соціальні та культурні інтереси родини в політиці та суспільстві, виступають речниками адресатів сімейнополітичних заходів у діалозі з парламентом, урядом та політичною адміністрацією, організують заходи самодопомоги, чим активізують потенціал самодопомоги сімей, займаються консультативною діяльністю.

Основними напрямками роботи всіх сімейних спілок Німеччини є:

- забезпечення рівноваги між сімейними витратами та соціально-економічними послугами, які надаються сім'ї;
- піклування про те, щоб наявність дітей не вела до бідності;
- визнання сімейного виховання суспільством та соціальною системою страхування видом трудової діяльності;
- сприяння узгодженню сімейної та професійної діяльності;
- вирішення питань сімейної освіти, тобто формування виховних компетенцій батьків [6, с. 122].

В умовах сучасної освітньої політики, що проводиться Німеччиною з метою підвищення ефективності економіки, сім'я знаходиться у суперечливому становищі. Сім'я сьогодні не може сама виконувати всі свої завдання, вона також є часто джерелом поширення соціальної нерівності в контексті освітніх і життєвих шансів дітей. Держава бере на себе ті освітньо-виховні функції, які сучасна сім'я не може більше здійснювати. Тому в питаннях виховання, соціалізації та освіти сім'я, держава і соціально-педагогічні інституції повинні співпрацювати. Перспективами подальших досліджень є залучення досвіду вдалих ідей сімейної політики Німеччини у розробку державних стандартів соціально-педагогічної роботи з сім'єю в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зверева І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми і молоддю в Україні: теорія і практика : [монографія] / Ірина Дмитрівна Зверева. – К. : Правда Ярославичів, 1998. – 333 с.
2. Попович Г. М. Моделі соціальної політики і соціальна практика / Г. М. Попович // Науковий вісник УжНУ, сер. «Педагогіка. Соціальна робота». – 2000. – № 3. – С. 132–135.
3. Стратегія демографічного розвитку України на 2006–2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=40364856&cat_id=35883.
4. Bertram H. Familienforschung und Familienpolitik : Themen, Felder und familiale Lebenslagen / Hans Bertram // [Handbuch der Erziehungswissenschaft / Gerhard Mertens, Ursula Frost, Winfried Böhm, Volker Ladenthin (in 4 Bänden). – Band III / Gerhard Mertens, Michael Obermaier, Wolfgang Krone. – Paderborn : Ferdinand Schöningh, 2009. – S. 31
5. Gerlach I. Familie und staatliches Handeln / Irene Gerlach // Ideologie und politische Praxis in Deutschland. – Opladen : Leske+Budrich, 1996. – 383 S.
6. Jurczyk K. Familie in einer neuen Erwerbswelt. Herausforderungen für eine nachhaltige Familienpolitik / Karin Jurczyk // Eidgenössische Koordinationskommission für Familienfragen: Zeit für Familien. Beiträge zur Vereinbarkeit von Familien- und Erwerbsalltag aus familienpolitischer Sicht. – Bern : BKFF, 2004. – S. 107–128.
7. Siebter Familienbericht. Familie zwischen Flexibilität und Verlässlichkeit. Perspektiven für eine lebenslaufbezogene Familienpolitik. Drucksache 16/1360. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, Berlin : KIWI GmbH, Osnabrück, 2006. – S. 396.